

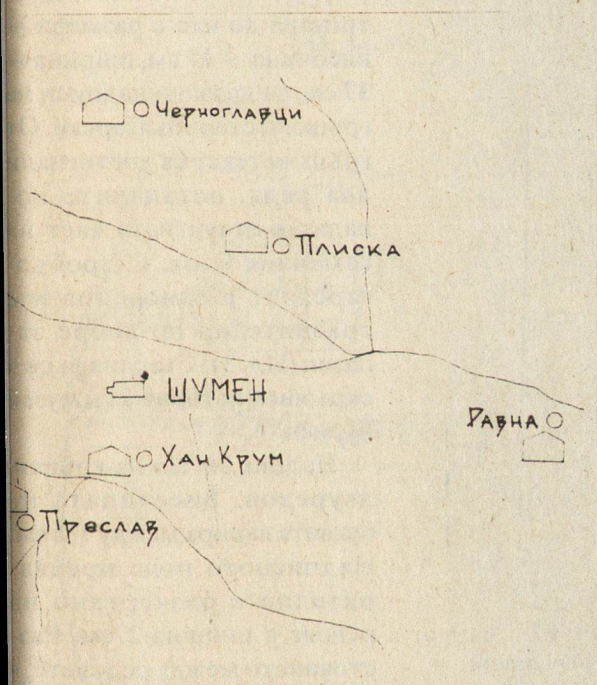
ЗА ДВА НАДПИСА ОТ X ВЕК ОТ МАНАСТИРА ПРИ ЧЕРНОГЛАВЦИ, ШУМЕНСКО

Казимир Попконстантинов, Георги Атанасов

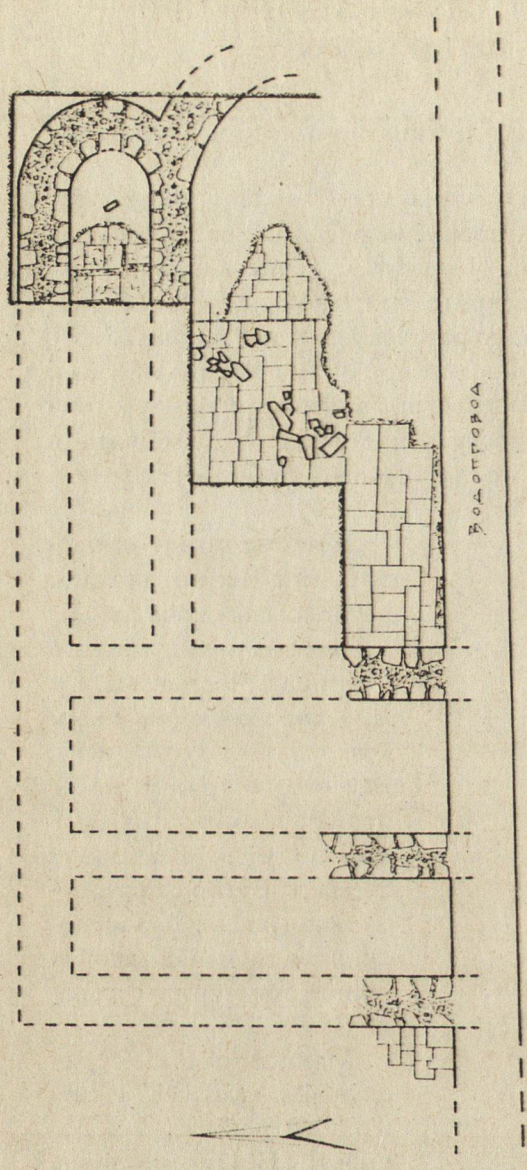
С проучването на старобългарските манастири около Плиска през последните години средновековната българска епиграфика се обогати с нови паметници на старобългарски, гръцки, с руническо писмо, двуезични (Попконстантинов 1985:39). Сред манастирите, които попадат в “пръстена” около столицата и са на почти едно и също разстояние от нея (около 25 км), се открояват проученият княжески манастир при Равна, Провадийско и манастирът при Черноглавци. В двата манастира храмовете са посветени на Св. Богородица, свидетелство за разпространението на култа към Божията Майка в Средновековна България и то не само в столичните, но и в извънстоличните манастири.

Новооткритият манастир при Черноглавци е разположен в началото на суходоліе между селата Габрица и Черноглавци, в м. Клиседжик, на 25 км североизточно от Плиска. Все още е трудно да се правят изводи за цялостния облик и плановата схема, тъй като са разкрити основите на манастирския храм и няколко от принадлежащите му сгради (Ил. 1, 2).

Манастирът е открит случайно през 1987 г. при изкопна работа за водопровод. При разчистване на насипите се установиха очертанията на храм, чиито основи са запазени на височина до 30 см. Градежът е от добре обработени камъни, подредени в правилни редове, споени с

Ил. 1. Ситуационен план на манастира при Черноглавци

Ил. 2. План на проучената през 1987 г. част от манастирския храм при Черноглавци

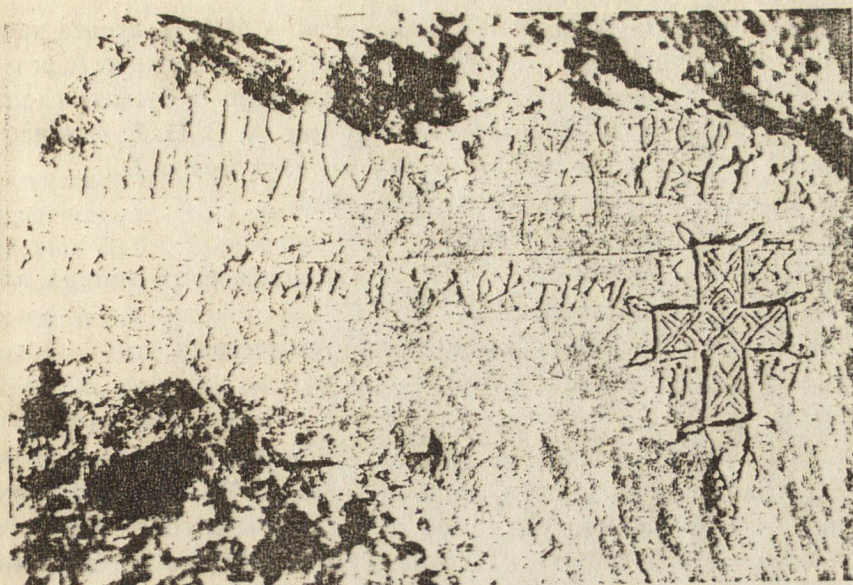
текст и редовете със старобългарския, е 2,5 — 3 см.

В ред 1 от гръцкия текст са запазени изцяло 9 знака и части от 4, чието възстановяване не представлява трудност.

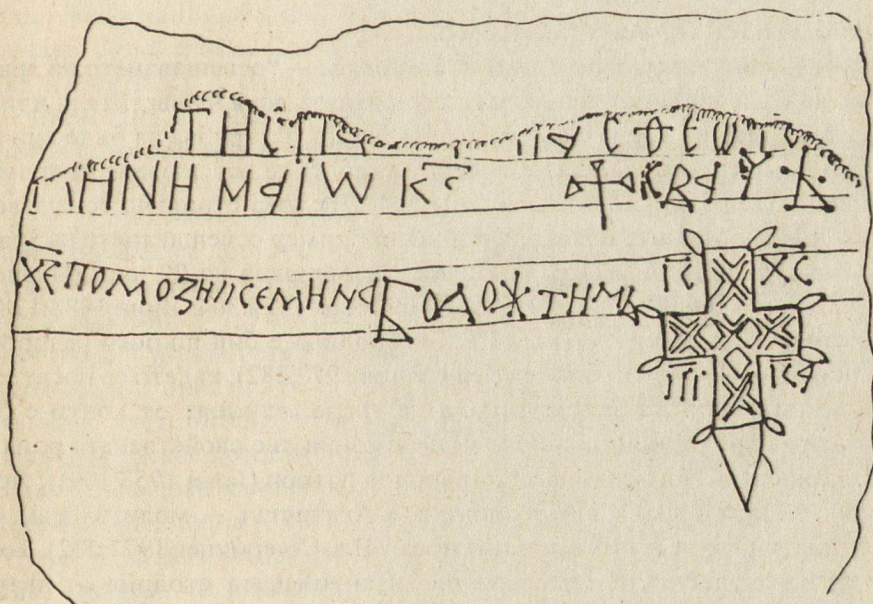
хоросанов разтвор с примеси от тухла. В процеса на спасителните проучвания бяха разкрити основите на северната половина на храма, който е с размери 20 x 12 м. с нартекс и екзонартекс. По своята планова схема се доближава до манастирските храмове при Равна, Хан Крум (Антонова В., П. Петрова, Д. Владимиров 1982:66; Георгиев 1985:71/Ил. 2).

В насипа бе открит голям каменен варовиков блок с грижливо огладени страни. Върху лицевата част, достигнала до нас с размери — височина — 45 см, ширина — 37 см, са връзани надписи на гръцки и старобългарски. От гръцкия текст са достигнали два реда, останалите попадат в отчупената част на каменния блок. Старобългарският е едноредов и е сравнително по-добре запазен (Ил. 3). Съхранява се в околния исторически музей Шумен.

Надпис № 1 е на гръцки, двуредов. Височината на буквите варира между 1-2 см. Надписното поле предварително е разчертано на редове с ширина 2 см. Разстоянието между редовете, в които е вместен гръцкият

Ил. 3а. Два надписа от Черноглавци

Ил. 3б. Факсимиле на двата надписа от Черноглавци

В началото на запазената част ясно се чете — ТНС П, следва част от долната половина на буквата Й, следва отчупена част от камъка (с размери 6 см), където слабо личат очертанията на хастите на три от буквите и долната част най-вероятно на Н. Следват ясно четливи А, С, Θ, Ε, ω и част от следващите две — една вертикална хаста и долната част на Ο.

Текстът от ред 1 може да се възстанови така:

...ΤΗΣ ΠΑ(ΝΑΓ)ΝΑΣ ΘΕΩΤ(ΟΚΟΥ)

Вторият ред е почти запазен. В отчупената част попада лесно възстановимата буква Μ от ΜΗΝΗ.

С направените допълвания към запазеня текст четем:

...ΤΗΣ ΠΑ(ΝΑΓ)ΝΑΣ ΘΕΩΤ(ΟΚΟΥ)

ΜΗΝΗ ΜΑΙΩ $\bar{\kappa}$ ς

От запазената част на този важен и интересен ктиторски надпис става ясно, че и този храм е посветен на Св. Богородица — Пресвета Богородица. Посочената дата във втория ред — май 26 показва, че храмът е бил построен или осветен на тази дата, която няма нищо общо с Богородичните празници — Рождество Богородично (8 септември), Въведение Богородично (21 ноември), Благовещение (25 март), Успение Богородично (15 август).

Проблемът за идентифицирането на патрона на манастирския храм в Черноглавци е решен от самия надпис, подобно на този от манастира при Равна, където е упоменато:

...NECENIASΘΙ Ο ΝΑΟΣ ΤΟΥ Θ̄ΟΥ ΜΙ...

Православното църковно право постановява — “освещаването на храма не може да бъде в същия ден, когато се празнува деня на светителя или на събитието, в чест на което е съградена църквата. То трябва да бъде или по-рано, или по-късно, и то за да не смесва службата за освещаване на храма с оная в чест на празника” (Милаш 1904:564). Че това стриктно се спазва, е видно от многобройните изворови данни, например освещаването на храма на Св. Богородица при извора в Пигия е извършено на 29 юни (Иванова 1994:20; Поппе 1968:89; Щапов 1971:77; Брюсова 1977:304; Янин 1988:178).

През този период култът към Св. Богородица е бил широко разпространен, особено в Константинопол (Чифлянов 1970:282), където са посветени няколко манастира на закрилницата на града, единият от които е бил използван за традиционни дворцови церемонии със свойствената роля на дворцов храм (Св. Богородица като дворцов патрон (Janin 1953:109)). Ярък паметник на култа към Св. Богородица е Акатистът — молитва към Св. Богородица, чийто текст е възникнал през VII в. (Аверинцев 1977:232). Той е посветен на “чудесното” спасение на византийската столица от аваро-персийско-славянското нашествие през 626 г. и избилства с епитети, изтъкващи “градозащитните” способности на Св. Богородица.

Вероятно и самият Акатист след превеждането му на старобългарски ще

да е изиграл главна роля в проникването и разпространението на култа към Св. Богородица и като градозащитница в България (видно и от Битолския надпис на цар Иван Владислав, Заимов 1970:32). Явно е, че Св. княз Борис I, ктиторът на храма в Равна, е посветил на Св. Богородица своя княжески манастир, а неговите следовници са направили същото в манастира при Черноглавци. Чрез посвещаването ѝ на храмове е било търсено Нейното покровителство (Лихачев 1911:98; Кондаков 1913:148; Лихачев 1979:35).

Надпис № 2 е връзан почти в края на запазения ред 2. На около 4 см разстояние от гръцкия текст е връзан кръст с леко уширени рамене. До него са връзани пет букви — свау'к . Авторът е очертал краищата на буквите с точки. к — знак е излязъл извън очертанията на реда. У е с вилообразно начертание, подобно на У в надписа на Лазар от Плиска. Знакът В стои много близо до Д с подчертана долна петлица, палеографска особеност, позната от редица епиграфски паметници от Равна, Мурфатлар, оловния печат на Георги синкел български — все паметници от X век (Попконстантинов 1985:66; 1987:116; 1988:498). Чрез кръстния знак авторът е отбелязал началото на старобългарския надпис, който продължава на следващия ред — хѣ помози , следват две вертикални хасти, вероятно от и, след това семинакодожтимь .

Като цяло надписът гласи:

+ $\text{свау'к хѣ помози и сем и на кодожтимь}$

С известна уговорка бихме могли да допуснем, че авторът на надписа е предал чрез надписа фонетично писмо. Така както е изписал свау'к , се получава безмислица. Следващата част от надписа подсказва, че той по всяка вероятност и диалектно, и фонетично е предал късако — всячески (Срезневский 1989:474) чрез $\text{свау'к}=\text{свау'к}$. Още по-ясно е отразено фонетичното писмо в последната част на надписа — кодожтимь . Явно той така е предал чутото от него — кхджитимь . Вместо ж той изписва о, а вместо шт или цѣ отбелязва ж. Писачът е писал надписа под диктовка. В това отношение имаме достатъчно примери от Плиска и Равна.

В края на надписното поле и на третия ред дълбоко е връзан равнораменен кръст с височина — 7,5 см, ширина 6,5 см. Краищата на раменете завършват с листовидни украсителни елементи, а цялата му повърхност е запълнена с хиксообразни орнаменти. Долното рамо е удължено с 3 сантиметрова триъгълна част. Междурамията са запълнени с — IC XC NI KA .

Палеографските особености на двата надписа и археологическата среда, в която е намерен камъкът, дават основание да ги датираме в хронологическите граници на X век.

Новооткритият манастир при Черноглавци, заедно с манастира при Равна, показва, че забележителният културен разцвет на Средновековна България не е “заклучен” в столичните центрове. Такива средища е имало както в столичните центрове, така и в отдалечените североизточни и

югозападни български земи, за което свидетелстват манастирите в Охридско, в Мурфатлар (Румъния) и други.

ЛИТЕРАТУРА

- Аверинцев, С. С. Поэтика ранневизантийской литературы. Москва, 1977.
- Антонова, В., П. Петрова, Д. Владимирова. Нови археологически разкопки при с. Хан Крум, Шуменско. — ГМСБ, 7, 1982.
- Брюсова, В. Г. Толкование на IX притчу Соломона в Изборника 1073 г. — В: Изборник 1073. Москва, 1977.
- Георгиев, П. Манастирската църква при Равна, Провадийско. — ИИМВ, 21 (36), 1985.
- Заимов, Й., В. Заимова. Битолски надпис на Иван Владислав, самодържец български. С., 1970.
- Иванова, Кл. За един ръкопис с палимпсест от библиотеката на Йерусалимската патриаршия. — Старобългаристика, 2, 1994.
- Кондаков, Н. П. Иконография Богоматери. Петроград, 1913.
- Лихачев, Д. С. Градозащитная символика Успенских храмов. — В: Уникальному памятнику русской культуры — Успенскому собору Московского Кремля — 500 лет. М., 1979.
- Лихачев, Н. П. Историческое значение итало-греческой иконописе изображения Богоматери в произведениях итало-греческих иконописцев и их влияние на композиции некоторых прославленных русских икон. СПб., 1911.
- Милаш, Н. Православно църковно право. С., 1904.
- Попконстантинов, К. Разпространение на старобългарската писменост през IX—XI в. — Старобългарска литература, 17, 1985.
- Понсе, А. В. Русские митрополии Константинопольской патриархии в XI столетии. — ВВр, 28, 1968.
- Чифлянов, Бл. Триодът и месецословът на Великата църква през IX век. — ГДА, 19(45), 1970.
- Щанов, Я. Н. Устав князя Ярослава и вопрос об отношении к византийскому наследию на Руси в середине XI в. — ВВр, 31, 1971.
- Янин, В. Л. К проблеме авторства нередицких фресок. — В: Памятники культуры. Новые открытия. М., 1988.
- Janin, R. La géographie ecclesiastique de l'Empire Byzantin. III. Les Églises et monastères de Constantinople. Paris, 1953.
- Popkonstantinov, K. Les inscriptions du monastère rupestre près du village Murfatlar (Basarab). Etat, théories et faits. — Dobrudža. Etudes ethno-culturelles. Sofia, 1987.
- Traditionen von Kyrrill und Methodius im altbulgarischen Literatur — und Ausbildungszentrum des 9. und 10. Jahrhunderts beim Ravna, Bezirk Varna. — Symposium Methodianum, München, 1988.